

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szíveségét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzeit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1906.

TARTALOM.

Köszönetnyilvánítás. — Mondja: Dr. Mály István.

A magyarok eredete és őslaka. — Tizennegyedik közlemény. —
Irta: Szongott Kristóf.

Mály István 50 éves doktori jubileuma. — Dr. Herrmann
Antaltól.

Nyilatkozatok a Mály-ünnepélyről.

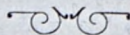
*

Mivel ezen füzet felerészben a nagyon szépen lefolyt Mály-
ünnepről szól, szükségesnek láttam itt közre adni a múlt füzet
tartalmát is, annál is inkább, mert február havi füzetünkben ki-
hagyatam volt a tartalmát. (Szerk.).

Az „Armenia“ 1906. február havi füzetének tartalma a kö-
vetkező:

Emléksorok dr. Mály István jubileumához. Irta: Gróf Majláth
Gusztáv Károly, erdélyi püspök; Palkovics József nyug.
altábornagy; Mály Sándor miniszteri tanácsos; Bárány Lukács,
kanonok-plebános; dr. Erdélyi Károly, főgymnáziumi igaz-
gató; Esztegár Gergely, állami főgymnáziumi hittanár;
Dr. Fábinyi Rudolf, egyetemi tanár; Dr. Farkas Lajos,
egyetemi professor; Gámán Zsigmond, királyi tanácsos,
az iparkamara titkára; Dr. Gopcsa Jakab, orvos; Dr.
Herrmann Antal, egyetemi m. tanár; Dr. Issekutz Hugo,
egyetemi m. tanár; Dr. Issekutzné Wolf Lujza; Dr. Issekutz
Győző, ügyvéd; Dr. Mangold Henrik, kir. tanácsos, orvos;
Dr. Márki Sándor, egyetemi tanár; Merza Gyula, szerkesztő;
Pál István, apát-kanonok; Dr. Purjesz Zsigmond, udvari
tanácsos, egyetemi tanár; Dr. Szamosi János, egyetemi tanár;
Simay Gergely, kir. tanácsos, nyug. törvényszéki elnök; S.
I. nyug. igazságügyi minisztr. titkár; Szongott Kristóf, szer-
kesztő; Szvacsina Géza, kir. tanácsos, polgármester; Tódorfi
Lukács, polgármester; Dr. Turcsa János, főtörzsorvos; Ta-
nács József, a gyógyszerészeti egylet elnöke Kolozsvárt; K.
Vörös Sándor, udvari tanácsos, akad. igazgató.

Mály István dr. a fehér asztalnál és más különben. Irta:
Za—La.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. =====

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.

Ötvenéves orvosdoktori jubileumom alkalmából a szeretet és figyelem oly sok jelével és annyian elhalmoztak, hogy képtelen vagyok minden egyes levélre külön válaszolni.

Midőn tehát most e kedves folyóirat hasábjain mindenkinek őszinte köszönetet mondok, fogadja egyúttal Ön is, igen tisztelt Szerkesztő úr, az én örömmünnepem diszét emelő és csekélységemet felette kitüntető jubiláris füzetért elhalványulhatatlan örök hálámat.

Mikor a 80-as években felejthetetlen egykori tanárom, Hyrtl József, a magyar születésű világhírű anatomus mellszobrát az új bécsi egyetemi épületben leleplezték, az ünnepi szónoknak megindultan válaszoló Hyrtl a következő szavakkal kezdte nagy ékesszólású latin beszédét:

„Vita mea solitaria, mundi crepitu pluries et valde permota, hodie momentum pulcherrimum habet hoc festo magnifico assistere posse....“ Ez az érzés ural engemet is, látva, hogy az én Szongott Kristóf barátom nekem az „Armeniá“-ban szellemi monumentumot állított, mely a tőle ajándékba kapott emlék-példányokkal, mint létrafokokkal megtévezve: a szeretet égígérő Jákob-lajtorjává változott.

Tehát százszoros köszönet Önnek és mindazoknak, a kiket illet.

Kolozsvár, 1906. február hó 15.

DR. MÁLY ISTVÁN.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizennegyedik közlemény.)

4. Fejezet. Még néhány örmény író a basilidákról.

A kaukázusi basilidák az örmény íróktól a magyar ajkú népekhez számíttatnak és majd a kazárokkal és majd ismét a hunnokkal hozatnak kapcsolatba.

Choszrov, Válárs örmény király fia, ki a kozárok és basilidák ellen folytatott harczban esett el, — utóbb a nevezett népeket meghódítván, közülök számos főnököt vitt el magával Örményországba; ezt a körülményt főleg azért emelem ki, mivel a következő, ugyancsak Choreneiből fölhozott adat éppen egy, a nagy Choszrov uralkodása alatt Örményországban meglepedett előkelő basilidát állit előnkbe. (Lukácsi K.).

„Ártásesz“ (88—129 Kr. után) napjaiban jöttek az alánok nemzettagjai: az Áraveliek (Árujeghiak), az alán eredetű Szátinig rokonai Örményországba, hol, mint a nagy királyné hazafitársai a nemzettestbe és a satrap-családok közé fogadtattak. Chosrov, Tiridát atyja idejében rokonultak a basilidák Örményországba bevándorolt vitéz ágával. (Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, második könyv, 58 fejezet, 149 lap).

*

Mihran, Iberia fejedelme (325. Kr. után) Tiridátnak futár által jelenté, hogy az éjszakaiak, azaz a hunnok és basilidák királya Ketrehon, Sarmatiából beütött nagy sereggel Iberiába, az országot tüzzel-vassal pusztítja és alattvalóit ezrenként fogságba hurczolja; őt magát pedig kényszerítette örmény földre menekülni. Mire a király az Ábáhuniak fejedelmét 30.000 emberrel azonnal Iberiába küldötte, ki a basilidákat az országból kinyomta, elfogván közülök háromszáz válogatott harczost, azok közt három főnököt. Az ország oltalmára az Álczniak Dérov nevű

vezérének parancsnoksága alatt négyezer főből álló sereget hagyott, maga pedig a többi hadakkal és foglyokkal a reá várakozó királyhoz ment, ki a foglyokat Olgán várába vitetni parancsolá. (Zenob, Dáron története, 2 könyv, 29 fejt. Lukácsi, 137 lap).

*

Az örmény martyrologiumban ezt olvassuk Tiridátról: „Győzedelmeskedett a perzsákon és az éjszakiakon, Kedre-hont és vezérét megölte, a basilidák királyát párviadalban ketté vágta.¹⁾

Chorenei földiratában egy helyütt a basilidákat a volgatorkolati szigetek, egyebütt általában Sarmatia lakóinak mondja: „Etil (Volga), melynek a tengerbe szakadó ágaitól képezett szigetein bátorságban laknak a basilidák.“ — „Sarmatiát számos nép lakja: kazárok, basilidák, bulchok“ stb.²⁾

Figyelmet érdemel a fegyverneme, melyet — Chorenei előadása szerint — a basilidák királya Tiridát ellen a viadalban használt. Ugy látszik a hurokvetés egyike volt, Ázsia hajdankori népei legkedveltebb fegyvereinek; már Herodot emlékezik bizonyos Sargatius nevű perzsákról, kik a hurokvetésben kitünő ügyességgel bírtak.³⁾

Flavius József első Tiridát örmény királyról 76. évből Kr. után írja: „Keyésbbé mult, hogy az alanoktól, kik a mondott évben Örményországba beütöttek, hurokkal el nem fogatott.“⁴⁾

¹⁾ Örmény szentek élete. Tiridát és Szent-Gergely.

²⁾ Mosis Chorenensis Geographia, editionis Whistonianae. L. IV.

³⁾ Sunt quidam nomades, Sargaeii appellantur, et gente et voce Persae, utentes reste e loris conserta, qua freti in proelium eunt. Est autem proelium eorum viroꝝ hujusmodi: ubi cum hoste congressi sunt, inficiunt eas restes in summum laqueos habentes, qui laqueus quum aut equum aut hominem adeptus est, eum ad se trahunt. Ita illi illaqueati conficiuntur; talis horum pugna est. Herodotus Historiarum L. VII.

⁴⁾ Alanorum natio, his temporibus (sub Vespasiano anno 76) inito consilio ut terram Mediam et ulterius praedandi causa procederent . . . summa ergo facultate sine pugna praedabundi et usque ad Armeniam vastantes omnia processere. Ejus autem Tiridates

Ammian végre éppen a hunnokról, kiknek a basilidák egyik felekezetét képezték, beszéli: miként szokásban volt náluk elleneiket hurokkal törbe ejteni.¹⁾

VI. Czikkely. A bolgárok.

1. Fejezet. Nagy Géza a bolgárokról.

Bolgárok: ural-altaji nép, mely a hún birodalom felbomlása után kezd feltűnni s úgy látszik, több olyan törzsből alakult, melyek előbb a hunnok alá tartoztak. Ezért nevezik őket az egykorú írók néha egyszerűen hunnoknak, majd pedig megkülönböztetik a szorosabb értelemben vett hún törzsektől . . . Annyi bizonyos, hogy a népvándorlási bolgárság, bár az uralkodó elem törökfajta volt, többféle népelemet foglalt magában, mint mordvinokat, azután magyarokat is . . . A VI. század közepe felé az avarok uralma alá kerülnek . . . A volgai bolgárok az arab geografusok szerint három néptörzsből állottak, u. m.: a tulajdonképeni bolgárokból, a berzulokból, vagyis a régi magyar oklevelekben említett vossianokból és az eszegelek-, el-szekelek- vagy dsekilekből, azaz bolgár földön megtelepedett magyarokból, t. i. a mai székekelyek elődeiből . . . 920 körül a volgai bolgárok fejedelme Almus a mohamedán hitre tért, innen nevezték a Magyarországra költözött bolgárokat izmaelitáknak s bőszőrményeknek, azaz muzurmánoknak (buzurmán); 969-ben az oroszok pusztították a Közép-Volga vidékét, honnan a nép mindenfelé elszéledt s mint hagyományaink említik, ezen időtájt (Taksony idejében) Magyarországra is nagyszámú izmaelita költözött. (N. G. [Nagy Géza] Pallas-Lexicon, 3. kötet, 438 lap).

---

rex erat. Qui cum his obvius bella conflisisset, non multum abfuit, qui vivus in illa acie caperetur. Procul enim quidam misso in eum laqueo circumdatum tracturus fuerat, nisi celeriter gladio rupisset laqueum atque ita effugisset... Iosephus de Bello Iudaico L. VIII.

¹⁾ Hunni cominus ferro sine sui respectu confligunt hostesque dum mucronum noxias observant contortis laciniis illigant, ut laqueatis resistentium membris equitandi vel gradiendi adimant facultatem. Ammianus Historiarum. L. XXXI. (Lukácsi, 139 lap).

2. Fejezet. Lukácsi Kristóf a bolgárokról.

A bolgárok Theophanes, Nicephorus, Constantin és más byzantinusokban hún, hunobundobulgar, onogunduri, hunkotragoi és hasonló hünmagyar eredetet tanúsító neveken jönnek elő.¹⁾

Az arab írók még jobban leleplezik előttünk a bolgár nemzetiség titkát, a bolgárok nyelvét a kazárokéhoz hasonlónak vallván: „Lingua Bulgarorum similis est linguae Chazarorum“ írja Fraehn, Istekhri és Ibn-Haukal tudósításai nyomán.²⁾

A kazárokkal azonosítja a bolgárokat továbbá az orosz Nestor: „Kamen aus der Zahl der Scythen, das ist der Kazaren die sogenannten Bulgaren und wählten sich Wohnsitze an der Donau“ (501. Kr. után).³⁾

Fejér György, a tudós és fáradságtalan nemzeti régiségnyomozó, görög, arab és hazai kútfők után azt állítja, hogy a bolgár magyar fajú nép: „Bulgari occidentales seu nigri lingua sua Hunnica seu Magyarica primitiva cum Slavica commutata degenerarunt.“⁴⁾

Jerneyből csak egy pár helyet idézek, melyek a bolgároknak az örmény íróknál előforduló chajlantur, valentur (kaloz, kalandor; még ma is mondjuk: *qawwānha lā paxt* — valószínűleg khále) melléknevének megértésére szükségesek.

„Azt kérdezzük már — mondja Jerney — ugyan mit jelenthet nyelvünkben a Chalisius, ha igaz, miről Cinnamus kételkedni nem enged, hogy maguk a magyarok hívák így pogány feleiket? E részben sem hagynak el régiségeink. Szent-László törvénykönyvében ez áll: „De negotiatoribus, quos appellant Ismaelitas.“ Ha most összevetjük a törvény ezen szavait Kálmán királynak a Zoborhegyi monostor részére 1114. évben kelt oklevelének ezen szavaival: „Institores autem regii fiscii, quos Hungarice

1) Schlötzer, Allgemeine Nordische Geschichte, 21. Theil.

2) Fraehn. De Chazaris.

3) Stücke aus Nestors Jahrbüchern. cf. Gatterer, Universal Historie, p. 988.

4) Aborigines et incunabula Magyarorum, p. 121.

Caliz vocant,“ — akkor kiviláglik nemcsak az, hogy az izmaelita és kaliz név egyazon népfelkezetre vonatkozik, hanem az is, hogy az institor egyjelentésű a negotiatorral és nyelvünkben kalmár szóval tétetik ki. Honunkbeli számos hely, mint Kál, Káloz, Káló, Kálocz, Kálcz, Kálozd, Kálos fentartották a Kálizok nevét. Úgy látszik a kaland és kalandozni divatos szavainkban maradt meg e név igazi értelme és gyöke. A kalandozás járást-kelést jelent és így értelemben alakult a kalóz vagy kalész.¹⁾

Az örmény kútfők bámulatosan igazolják, hogy a Caliz név helyesen van összekötve a kaland, kalandozni szavakkal; de ebből kiviláglik még az is — mondja Lukácsi (A magyarok őselei, II. rész, 141. lap) — hogy a nép maga is, mely kalandokat üzött hajdan, kalandornak hivatott és hogy ez a kalandor melléknevű nép maga a bolgár volt. Emlékeink tudniillik a kaukázusi bolgárokat széltében, a magyar kalandor szótól csak kiejtésben különböző khájlántur és válentur néven nevezik és nagyon hihető, mikép a görög khaliz és orosz chwalgs, chwalgu²⁾ nem egyebek, mint a magyar kalandor, kalóz szóknak elferdítései.

A legkorábbi emlék, melyet az összes történetírás a bolgárokról felmutathat, kétségkívül az, melyet az örmény történészet atyja, Mar-Ibas-Katina évkönyveiben megtartott a következő szavakban: „Első Árság (Arsaces, 127—114. Kr. előtt) napjaiban nagy rendetlenkedés (belháború) történt a Kaukázus hegy lánzában: a bolgárok országában, kik közül sokan elszakadván, országunkba (Armenia)

---

¹⁾ Jerney, A magyaországai izmaelitákról, mint volgai bolgárokról és magyar nyelvű népfelkezetről. Tudománytár 1844-ik év február, márczius, ápril és május havi füzeteiben.

²⁾ Auch die Wolga fließt aus diesem (Wolkowskischen) Walde her, geht ostwärts, und ergießt sich durch 70 Mündungen in das Chawlynische Meer (so nennen die Russen das Caspische Meer), man kann also auf der Wolga zu den Bulgaren und Chwalysen reisen. Gatterer, Stücke aus Nestors Jahrbüchern.

jöttek, hol Goghá¹⁾) termékeny és kenyérgazdag kerületében sok ideig laktak.²⁾

Mar-Ibas-Katina a bolgároknak még egy más gyarmatáról emlékezik meg Örményországban, mely gyarmat Ararát központi területét, Felső-Phásiánt (Phasiana Xenophon-nál) nyerte lakóhelyül: „Miután (Árság örmény király) a nyugati népségtől így bucsút vett, Sára vidék közelében azon fűdús helyekre száll le, melyeket a régiek Ánphájd-³⁾) vagy Felső-Phásiánnak neveztek, mely később, mivel a Véghtëtur-bulgárok⁴⁾) Vunt⁵⁾) gyarmata itt telepedett le, ennek nevére Vánánt-nak neveztetett el.⁶⁾

A Velentur melléknév — mondja Lukácsi — a Chalis, Chwalin, Chwalinskoe, Chajantur, kalandor szavaknak módosított alakú őskori kiejtése levén, fontos felfedezésekre vezet; mert a midőn egyfelől a kaukázusi bolgároknak kalandor nevezetének a II. században Kr. előtt divatban voltáról tanuskodik, másfelől a kapcsot képezi, mely Mar-Ibas-Katina Velentur-Bolgárjait, Eliseus kalandor húnjaival összeköti s egyszersmind egy nyomatékos historiai adatot ad kezünkbe annak bebizonyítására, hogy a bolgárok hajdan a nagy hún-magyar népcsalád tagjai voltak.

¹⁾ Goghá, Felső-Örményország Dáikh (vagy Dájkh) tartományának Cholchissal határos területe. Mechithár-Lexicon, III. rész, 298. lap).

²⁾ Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, második könyv, 9. fejezet.

³⁾ Pásen vagy Pásián, melyről Diodor, Procopius, Strabo és mások Fasian, Bisane, vagy Vasane név alatt tesznek említést, Ararát tartomány, husz kerületének egyike. Pásián kerület egyik része örményül Ánphájd-nak (fátlan, erdőtlen) neveztetett.

⁴⁾ A bulgárok a szármát nemzetnek egyike, kik a nagy Kaukasus-hegység éjszaki részén laktak. Mechithár-Lexicon, III. rész, 258 lap.

A szlávok egy ága, a szöke szlávok, vagyis a szármáták a görög és római írók szerint a Fekete- és Káspitenger és a Kaukázus éjszaki részein laktak. Sőt már Herodot a Báltitenger partjain a vendek (venedi) szláv törzsét említi. Chorenei Mózes volt az első, ki őket a IV. században szlávoknak nevezé. Cantu, Világtörténelem, X. könyv, 113 lap.

⁵⁾ Vunt volt a Véghtëtur bulgárok vezetője.

⁶⁾ Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, második könyv, 6. fejezet, 82 lap.

„Isdegerdes perzsa király látván, hogy a byzanti rómaiak a békét megszegni nem merik, a Khajlandorok pedig Tzur-zár ostromlásával felhagytak.“¹⁾

„A perzsák látván, hogy az albánok királyát sem szép szerint, sem fegyverrel engedelmességre hajtani nem tudják, temérdek pénzt küldöttek a kalandorok országába és onnan az alán kapukon át hunnokat hozattak.“²⁾

„A már többször szenvedett megveretési miatt rendkívül felindult Isdegerdes uralkodásának 16. évében újból táborba szállott a chusok ellen és Hyrcaniából az avarok országába menvén, a bilincsekben sinylődő örmény országnagyokat és főpapokat erős őrizet alatt Niusábu erődben hagyta, közülök kettőt kivéve, kiket a táborban levő keresztények elrettentésére magával hurczoltatott.“

Bizonyos Béla nevű hún, a kalandorok királya nemzetségéből, ki titkon a keresztényekhez szítozott és tanaitak öröme st hallgatta, megsokalván a hallatlan kinzásokat, miket a zsarnok király a szent férfiakon naponként elkövet vala, általment a chusokhoz és azok királyát mindenekről részletesen értesítette, elbeszélte neki a szerencsétlen örmény nemzet végetlen szenvedéseit és a kaukázi hunnok őrizetének elfoglalását és leromboltatását a felkelt örmények által; azt sem feledé elmondani, hogy a perzsák országának határaihoz gyors léptekkel közelednek ugyan, hanem a táborban elégületlenség és békétlenség uralkodik a királynak rendkívüli kegyetlensége miatt, kit számtalan sokaságú hadai szintűgy gyűlölnek, mint nagy kiterjedésű birodalmának különféle népei.

A chusok királya távol attól, hogy Bélát kémnek tekintette volna, vagy szavaiban legkevesebbet kételkedjék, barátságosan fogadta, bizalmával megtisztelte és hitelt adott szavainak . . .“³⁾

A felhozott irói hely több tekintetben érdekes; abban először ugyanis, a különben is tiszta magyar és mind máig divatos nevű Béla, nemzetére húnna és kalandor

¹⁾ Eliseus, A nagy vallási háborúnak története, p. 9.

²⁾ Eliseus, 8 könyv, 171. lap.

³⁾ Eliseus, Vallási háború, c. 122.

király fiának adatván ki, a kalandorok hún volta; másodszor egybevetve Mar-Ibas-Katina fenn idézett helyével, hol a bolgárok kalandoroknak mondatnak, a bolgárok hún-magyar nemzetsége; harmadszor a kaukazusi hunnoknak a bel-ázsiai hunnokkal való rokonsága tüntették ki s negyedszer végre a szives fogadtatás és feltétlen bizalom, melyben Béla a chusok királya udvarában részesül, tanúsítja, mikép ez nem volt első, sem egyetlen ilyenmű találkozása a több századdal azelőtt egymástól elvált kelet- és nyugat-ázsiai atyafias magyaroknak (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 143—145 lap).

VII. Czikkely. A kazárok.

1. Fejezet. Örmény írók a kazárokról.

A kazárookra vonatkozó legkorábbi emléket (214. Kr. után) Chorenei munkájának következő soraiban olvassuk:

Válárs-nak, ki 194—214 uralkodott, napjaiban egyesül az éjszaki kazárok¹⁾ és basilidák sokasága; ezek a Dsor kapún át jönnek ki vezérük és királyuk Venaseb Szurháb alatt; azután átkelvén a Kur folyamon, itt (Örményországban) táboroznak. Válárs erős katonák nagy seregével eléjükbe megy, közülök a ronáságon sokat leöl, a többit tova üzi. De az ellenségek a Dsor szorosán túl ismét egyesülnek és folytatják a csatát. A vitéz örmények elkergették és megszalasztották őket; de Válárs erős nyíllövésök következtében meghalt.

Válárs trónját fia Choszrov²⁾ veszi át a perzsa király

¹⁾ Kazárok, szármát nép Ázsiában az Átel folyó mellett a Kaukazustól nyugatra. A kazárok részét képezték azon éjszaki népeknek, melyeket a történelem a „scytha” közös névvel jelöl. A VII. században elfoglalták Chersonesos Tauricát; hihető, hogy a krimi tatárok ezeknek utódai.

²⁾ Koszrov a perzsa Kusrev- vagy Chosrevből ered; a latinok és görögök Chosroesnek, mások Cusaron-nak mondták.

Orbelián István ezeket mondja: „Ántog, a Sziuniak fejedelme azon ürügy alatt, hogy Sapor perzsa királynak akar udvarolni,

Ártávannak harmadik évében. Ez azonnal összesíti az örmény sergeket, átkel a nagy hegyen (Kaukazus), hogy bosszút álljon atyja haláláért; elüzi karddal és hajítódárdával a rettentetlen népeket. Azután az előkelők közül tuszokul századot vesz és uralmának jeléül oszlopot állittat görög felirással. (Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, második könyv, 65 fej. 160 lap).

Pákráduni Ásotnak, Örményország kormányzójának idejében, nagy csapás és romlás érte az országot; mert időszámításunk 685-dik esztendejében éjszak népei, kiket *kazároknak* neveznek, Iberiát, Albaniát és Armeniát előzönlötték, az örmények és iberek fejedelmeit az útközben megölték és iszonyú dulást s rablást vittek végbe. (Ászolig, Világtörténelme.)

*

Midőn Merován fia, Abdulnelik kalifa idejében (708. Kr. u.) a magokban meghasonlott arabok egymás ellen harczoltak; az örmények, iberek és albánok az alkalmat felhasználván tőlük elpártoltak és az adót megtagadták. De alig élvezték három évig szabadságukat, már a negyedikben a *kazároknak* estek martalékául, kik nagy erővel beütöttek Örményországba, és egy véres csatában megölték Gergelyt, Örményország kormányzóját, több országnagyot és Iberia meg Albania fejedelmeit, azután apró csapatokra oszlottak, a nyílt városokat és helységeket kirabolták és temérdek zsákmánynyal és foglyokkal tértek vissza honjukba. (Leontius. L. Lukácsi K., A magyarok őselei, II. rész, 132 lap).

A VIII-dik században a *kazárok* — úgy látszik — némi barátságos viszonyban állottak az örményekkel; erre mutat legalább az a körülmény, hogy a *kazárok* táborában örmény harczosokkal találkozunk. „A

306-ben Kr. u., midőn országán kívül a *kazárok* ellen hadat viselt, 1700 főből álló csapatjával Ctesiphonba ment és a királyi kastélyt feldulta. (Indsidsián, Armenia régiségei, 2 könyv).

Chorenei földirati munkájában pedig ez olvasható: „Hae autem gentes plurimae Sarmatiam alteram incolunt Chasari, Basilii, Hunni, Gudamakari, Massagetae.“ (Moses Chorenensis, Geographia).

kazárok chagánja saját hadaival és harczedzett örmény csapataival, kiknek ismeretes volt előttük vitézsége és bátorsága, — táborba szállott. (Lásd Indsideán, Antiquitates Armeniae. L. I. p. 338. — Lukácsi K. A magyarok őselei, II. rész, 133 lap).

Az utóbb felhozott történelmi emlékek az V. VII. és VIII.-ik, tehát azon századokból hangzanak, melyekben kazároknak Kaukasiában létezését, byzanti írók tanúsításai után kétségbe senki sem vonta; a két első adat ellenben a III. és IV. század első éveiből való és megelőz mindent, mit eddig a kazár népről tudtunk, midőn nyilvánosságra hozza, miként a kazárok ama kora századokban egy igen jelentékeny ágát képezték a kaukázusi magyar ajkú népeknek. (Lukácsi K., A magyarok őselei, II. rész, 133 lap).

A nyugat-ázsiai kazárokkal a VII. század elején egyesültek a török iga alól menekülni törekvő és azért mind inkább nyugatnak tartó keletiek, kikkel a nyugotiakra szállott és közössé lett a „turk“ nevezet is, mely azelőtt csak a keletieknek volt sajátjuk; legalább ez időtájt Heraklius által segítségre hívott kaukáziai kazárok: Anastasius, Theophanes- és egyéb byzantinosoktól keleti turkoknak hivatnak.

Heraklius cum Persas Constantinopolis occupandae consilium cepisse cognovisset, in tres acies exercitum distribuit universum... cum tertia secum educta ipse Turcos orientales, quos Chasaros vocant, ad belli societatem allexit. Porro Chazari Caspiis portis diruptis in Persidem irrumpunt. (Apud Fejér, de avitis Magyarorum etc. sedibus, p. 31. — Lukácsi, 133 l.)

„Hernach kamen die weissen Ugren, und fingen an das Land der Slovenen unter dem Zar Heraclius an durch Kriegsthaten berühmt zu werden, sie haben wider den Persischen Zar Chosroes einen Feldzug gethan. (Gatterer, Universal Historie, p. 988. — Lukácsi, 184 l.)

Az arab Elmacin a VII. század elején támadt perzsa trónviszályokról értekezvén, a kazárokat turkoknak nevezi: „Chazarorum chaganus procerum Persarum subornatione (így) in Hormosum (Persiae regem) movit,

cui hic Bahramum ducem opposuit, qui ubi victoria potitus fuisset, regnum sibi usurpavit, non multo autem post a Cosra, Hormosi filio profligatus ad Turcos id est Chazaros, quos prius vicerat, se recepit. (Elmacin, Historiae Arabiae, Parte 1. — Lukácsi, 134 l.)

Az előadottak nyomán Abul-Pharagnak következő elferdített helye: „Nec destiterunt reges Persici haec fundamenta (portae Tzur) perquirere, coactis Turcorum excursionibus et Chazaris“ — ekkép lesz kiigazítandó: „coacti Turcorum sive Chazarorum excursionibus: pour empêcher les courses des peuples de Khozar Nouschirwan roi de Perse avait fait bâtir une muraille pour les tenir renfermes au delà du mont Caucase — mond Herbelot. (Herbelot, Bibliothèque orientale, p. 495. — Lukácsi, 134 lap).

Az arabok, miután 637 körül Kr. u. a perzsa birodalmat megdöntötték és urai lettek Örményországnak, a Tzur kapukat ostromlott és újan szerzett birtokaikat háborgató turk-kazárokkal a VII. és VIII. században változó szerencsével harczoltak; de végre sikerült, mégis ezen, akkoriban ifjú erőben levő és hatalmának tetőpontján álló nemzetnek, félelmes elleneiket Kaukazia torkolataitól eltávolítani. A lakhelyeikről elszaklatott kazárok Krimiaába és déli Oroszországba vonultak; itt jöttek aztán érintkezésbe a IX. században törzsrokonaikkal, a sajátképpeni magyarokkal. (Lukácsi K., A magyarok őselei, II. rész. 134 lap).

2. Fejezet. Konstantin császár a kazárokról.

Konstantin azt írja a kazárokról, hogy azoknak kabar nevű törzse a magyarokkal, kiket ő „turkok“-nak nevez, egyesült. „Pars cabarorum fugientes ad Turcas in Pacinacitarum terram se contulerunt... atque sic connexi inter se Cabari cum Turcis Pacinacitarum terram incoluerunt. (Constantinus Porphyrogenita, De administrando imperio, c. 29).

Azt, hogy hol történt a kazároknak ezen csatlakozása a magyarokhoz, adatok hiányában meghatározni nem lehet; annyit azonban tudunk, hogy ez a csatlako-

zás Pannoniába való bejövételüket megelőzte (Lukácsi K., A magyarok őselei, II. r. 245 l.)

VIII. cikkely. A sabirok.

1. Fejezet. A byzantinusok a sabirokról.

Örményországnak egy egész, Kaukasiával éppen határos tartománya hajdan Sabir nevet viselt.

A derék Stritter Kaukasia sabirjaira vonatkozó számos adatot közöl a byzantinusokból. ¹⁾ Álljon itt egypár azok közül:

„Caucasi partes in orientem ac meridiem vergentes ad portas evadunt, quae Hunnos vicinos in Persarum ac Romanorum oras inducunt. Tzur altera, altera veteri nomine Caspia dicitur, ubi Hunni, quos Sabiros appellant, et aliae quaedam gentes Hunnicae habitant. ²⁾

„Anno XXV. Anastasii 516. Hunni, qui appellantur Saberi *Ὀῦννοι οἱ λεγόμενοι Σαβίρη* Caspiarum portarum limitibus emensis, Armeniam suis incursionibus infestant. ³⁾

„Hunuguri et Sabiri gentes Hunnicae.“ ⁴⁾

Sabiri gens hunnica ad Caucasum habitant frequentissimi et in multos principatus rite divisi. ⁵⁾

A kaukázusi magyarokról Gud-Makar néven csupán Chorenei emlékezik földiratában: „Északi Sarmatáiban számos nép lakik, ugymint kozárok, hunnok, bulchok, (bolgárok), basilok, abchasok, kud vagy guda-makarok és massageták“ ⁶⁾ Én — mondja Lukácsi (147) a kud-magyar szót, a chut, chus szó elferdítésének tartom, ismeretes

¹⁾ Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, Mare Caspium etc. incolentium e scriptoribus Historiae Byzantinae, a Johanne Strittero Petropoli. T. 1. Hunnicorum C. XII.

²⁾ Procopius de bello Gothico. L. IV.

³⁾ Ugyanaz, ugyanott.

⁴⁾ Cedrenus, Theophanes apud Stritterum. (Lukácsi, 146 l.)

⁵⁾ Theophylactus.

⁶⁾ Moses Chorenensis in Geographia cf. Saint Martin Memoires sur l' Armenie. T. 2. p. 385.

dolog, miként a t és s betűk és hangok a semita nyelvekben — különböző szójárás szerint — egymás közt felcseréltetnek; a chus névszót pl. a chaldeus, chutheus, a héber pedig chusaeusnak hangoztatja. ¹⁾

Meszrob örmény történetíró, Sapor perzsa király zsoldos csapatai közt kaukasi chusokat (kusokat) említ: „Sapor — mond ő — Urnajran, a hunnok királyán kívül segítségül hívta éjszak különböző népeit, ugymint: lipanokat, chusokat, kaspiakat, buchurokat, kazárokat, massagetákat. ²⁾

2. Fejezet. *Indsidseán a Sabir kerületről.*

Indsidsián („Örményország leírása“) azon reánk nézve fontos körülményről értesít, hogy Sabir várost és kerületet a helység lakói, valamint a törökök és arabok felváltva, hol Isbér, hol „Hunut“ névvel illetik, mely szó azon kívül hogy már magában a hunnokra, kapcsolatban pedig a szabir melléknévvel, a szabir-hunnokra utal, eszünkbe juttatja egyszersmind, hogy a diospolisi feliratokban Egyiptomban Sesostris előtt élt, Ramses királytól meghódított népek sorában a Hunnok „Unut és Unna“ néven jönnek elő: „Dann ein siebentes Volk Unut..., der sechste Unna.“ ³⁾ A persepolisi ékiratokban az örmények, cappadoxok, sapardok és hunnok úgy jelennek meg, mint szomszéd népek. „Darius Hystaspes rex populorum bonorum posui. Hi adorationem igni, mihi tributa attulere: Armenia, Cappadocia, Sapardia, Hunae.“ ⁴⁾ Sabardia nem más, mint az örmény felföld Sabir vidéke. Herodot annak lakóit Saspir és Sapir néven említi; ide tartozó helyei a következők: „Decima septima portio haec: Matienis et Saspiribus etc. Alordii et Saspire eodem quo Colchi ornatu militabant“ (Herodotus Historiarum. L. VII.

Sabir vidék és város Felső-Örményországban, mely Hunut melléknevét mind maig megtartotta, nem ok nélkül

---

¹⁾ Bochart Phaleg, L. IV. cf. Calmet, Genes. c. 2. Cellarii Geogr. L. III.

²⁾ Meszrob, Szent-Nerszesz élete.

³⁾ Fejér Georgii aborigines et incunabula Magyarorum, p. 34.

⁴⁾ Fejér Georgii aborigines et incunabula Magyarorum, p. 32.

a szabir-magyarok és szabir-kunok szülőföldről tekinthető, a honnan azok a történetírást megelőzőt korban Kelet- és Éjszak-Ázsiában elágtak. (Lukácsi, 170. lap.)

IX. Czikkely. A besenyők.

1. Fejezet. Mangold Lajos a besenyőkről.

Besenyők (okleveleinkben: Bissani; a görög íróknál: pacinákíták) a XI. századtól a XII. századig szerepelnek a Fekete-tenger mellékének és hazánknak történetében. A legrégibb tudósításokat arab (Ibn Dasztat, Mas'udi, Endrisi stb.) és görög írók (Constantinus Porph.) közlik róluk. Eleinte a Volga és Ural folyók közt laktak a Káspi-tó felett elterülő pusztákon. Innen a kunoktól kiűzetvén, a magyarokra ütöttek, kiverték őket Lebediából s ettől fogva egyre nyomukban voltak a nyugat felé huzódó magyaroknak. A honfoglalás után a Keleti-Kárpátok aljában a mai Moldva területét szállották meg és innen intézték részint ellenséges becsapásaikat, részint békés letelepedéseiket hazánk területére. Régi följegyzéseinkben szó van róla, hogy 7solt idejében a Fertő vidékén, Taksony alatt a Tisza közelében Thonuzoba nevű főnökükkel együtt kaptak földet. Szent-István is fogadott be besenyő telepeket és így tartott ez Szent-László koráig, a mikor hazájukban a kunok kerekedtek felül és a besenyők ezek közé olvadtak. Nagyobb besenyő-telepek voltak Moson, Sopron, Győr, Fehérvár és Csanád-vármegyékben; kisebbek Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bars, Bihar, Borsod, Heves, Komárom, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, Pozsony, Somogy Szabolcs, Temes, Tolna, Torontál és Zala-vármegyékben, sőt Erdélyben (Besztercze-Naszód megyében is van „Besenyő“ nevű helység) és Szlavoniában is. Hazánkban ma is számos Besenyő, Besnyő, Besenovo helynév fordul elő. A besenyő-telepeknek még a XIII. században is külön ispánjaik és bíráik voltak. A főbírájuk maga a nádor volt. Kiváltságaikról az árpási besenyők részére 1222-ben adott szabadságlevél tájékoztat. Nemzetségéről a tudósok

nincsenek egy véleményen. Vámbéry szerint törökségük-höz szó sem fér, még pedig szerinte „nem a keleti törökséghez, a kik a XI—XII. században a kunok neve alatt szerepelnek és két századdal utóbb mint nogai-ak, kazárok és turkománok a Kaspi-tótól a Krim félszigetig laktak. A kun és besenyő, az és palocz elnevezések csupán a családi, ági és nemzetségi viszonyt jelző különféle elnevezései egyugyanazon népnek. Roessler tagadja a besenyők és kunok ilyen azonosságát. Hunfalvy pedig határozottan azt mondja: „A mennyi szikra felcsillámlik a besenyők nyelvéből, mind azt mutatja, hogy az igenis ugor, tehát rokon volt a magyarhoz; a kun nép ellenben török.“ („Pallas-Lexikon“ 3. köt. 193. lap).

*2. Fejezet. Konstantin császár és az örmény írók
a besenyőkről.*

A *pacinaciták* (besenyők) Konstantin tudósítása szerint hajdan Cangar melléknevezettel illetettek, mely név náluk erőt és nemességet jelent. „Pacinacitae autem qui Cangar olim cognominabantur (nam hoc nomen Cangar apud illos nobilitatem ac fortitudinem significat). Constantinus Porphyrogeneta. De adm. Imperio L. 4. 40. (Lukácsi Kr., A magyarok őselei, 171. lap.)

Nagy-Örményország Gogarene tartományának egy kerülete, mely Georgiát Örményországtól elválasztó bérczek tövében fekszik, Cangar-nak neveztetik, abban hasonnevű hegy és város fekszik.

Már akár a *pacinaciták*, mint nyelvökön — Constantin szerint — erőt és nemességet jelentőt, magok adták a Cangar nevet az érintett helységnek, akár az azelőtt meglévő magoknak tulajdonították, nekem, kinek czéлом nem egyéb, mint megmutatni, miszerint a magyarajkú néptörzsek jelen- és hajdankori nevei Örményország éjszakai tájain nagyrészt feltalálhatók és lakhelyeik kijelölhetők, — mindegy. Itt közlöm az íróihelyeket.

„Kusár Sára ivadékainak egyike örökül kapta Kangár sötét erdejét“... Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, II. könyv, 87 l.

Az örmény hadak a georgiai király segítségére siettek és táborba szállottak a kängárok földjén. (Phárbi Lázár.)

Kängár Gogarene tartomány kerülete Nagy-Örményországban hasonnevű várossal és helységgel. (Mechithár a Cangar szó alatt. — Lukácsi, A magyarok őselei. 172. lap.)

MÁLY ISTVÁN 50 ÉVES DOKTORI JUBILEUMA.

Dr. Herrmann Antaltól.

Egy kolozsvári orvos szerény garçon-lakása kivételes ünnepnek volt színhelye február hó 10-én. Ekkor volt 50 éve annak, hogy a pesti egyetem orvosdoktori diplomát adott egy feltűnő tehetségű szamosújvári ifjúnak. Az az orvos egy félszázadon át a legideálisabb módon használta a kitűnő diplomát. Az 50 éves doktorság a kedvező gondviselés adománya. De ennek a hosszú időnek közhasznú, nagy tartalommal, humánus altruizmussal, rendületlen hazafias tevékenységgel való kitöltése nagy érdem, sőt kiváló erény.

Az országosnak készülő ünneplést a jubiléus klasszikus szerénysége csendes, intim családi ünneppé kondenzálta. De a kétségbevonhatatlan kiváló érdem és ezen érdemnek ritka egyszívű elismerése nagy eszme. Az eszme pedig kitör a magánlak keretéből és eget kér, a nemzeti közvélemény egét. Dr. Mály nem szorult ünnepeletetésre. Ezen a kisszerű szükségleten túl van nemcsak abszolút érdemeinél, hanem emelkedett öntudatánál fogva is. De szüksége van a földi igazságnak, a humanitás elvének, a jó ügy diadalának arra, hogy az eszményt kultiváljuk a jubiléusban. Nekünk ünneplőknek volt szükségünk erre az ünnepre, hogy épüljünk, példát vegyünk, inspirációt merítsünk. A nemesek példaképe szuggeráló hatással van. És a szerzett érdemek elismerése bizonynyal buzdít az érdemek megszerzésére.

Az „Armenia“ közönségének többszörös okuk van nemcsak arra, hogy ünnepeljék dr. Mályt, hanem arra is,

hogy különösen örvendjenek ezen ünneplésnek. Mint nemesen érző emberbarátok örvendhetünk az emberszeretet kultuszának. Mint e dicsőséges multú, sokat szenvedett nemzet tagjai örülhetünk a minden hazafias erénnyel ékeskedő honfitárs kitüntetésének. A szamosújváriak büszkék lehetnek városuk kitünő szülöttjére. Az örmények pedig lelkesedhetnek, hogy az egész nemzet dicsóiti azt a mintamembert, a ki vérökből való vér, a kiből összpontosúlnak és hatványozódnak az örménység erényei, és ezek között a legdicsőbb az: hogy az örmény a legmagyarabb magyar. Dr. Mály példája és ünneplése igazolja a mi örmény intenczióinkat, erősíti az örmény érzetet és tudatot, és hatalmas lendületet fog adni az újabban felpezsdült örmény kultúrtörékvéseknél, melyeknek sikere kiváló magyar nemzeti érdek.

És teljes meglepéssel konstatálhatjuk, hogy a nagyjelentőségű ünneplés fázisaiban nyomatékosan érvényesült az ünnepeltnek örmény jellege és az ezen jelleg iránti általános rokonszenv. Ez avatja dr. Mály ünneplését az örménység ünnepévé, ez festi pirosra e napot a hazai örmények kalendáriumában.

Az „Armenia“, a magyar örménységnek 20 év óta szellemi kapcsa, méltán kivette részét ékestollú dolgozó-társa ünneplésében. A februári füzet egészen dr. Mály jubileumának volt szentelve, mint az ünnep preludiuma. A diszszámot meghatott örömmel fogadta a kitüntetett. Az ő legbizalmasabb tisztelőinek kedves emlék e füzet, melyet a közvélemény rokonszenves elismeréssel fogadott. Folyóiratunk márcziusi füzete is nagy részt dr. Málnak van szentelve, mint az ünnepsorozat vissz- és utóhangja.

Az ünneplés többi örmény vonatkozású mozzanatait a maguk helyén emeljük ki.

A jubileum történeti anyagának előzményei és adatai pontosan össze vannak állítva a „Szamosújvári Közlöny“ f. évi febr. 18-iki számában. Ebből közöljük a következőket:

Ezelőtt két évvel Mály István dr. egészen meglepetésszerűleg az E. K. E. néprajzi múzeumának és az akkor még csak elméletben létező Örmény Múzeumnak ritka becsű tárgyakat ajándékozott.

Tette pedig ezt, mint törzsgyökeres 48-as épen orvosi működésének 48-ik évfordulója emlékére. Akkor kezdeményezte Szongott Kristóf előbb baráti körben, hogy két év múlva az „Armenia“ egyik megfelelő füzetét, mint ünnepi számot adja ki.

Elérkezvén az idő, fölkérte Málynak, jobbjára a tollforgatásban is jártas ismerőseit, hogy a Mály-füzetben emléksorokat írjanak.

Ennek ötletéből egyidejűleg Dr. Genersich Antal Budapestről és Dr. Issekutz Hugó Kolozsvárról a jubiláris díszoklevél megszerzésének az eszméjét vetették fel, melyet a szokáshoz hiven Szabó és Purjesz tanárok írásban kérelmeztek. E két kiváló korifeust küldöttség kérte fel, hogy a díszoklevél kiállítását a budapesti egyetemtól kérjék, mint a hol Mály drt 1856. febrár hó 10-én orvosdoktorrá avatták.

A meleghangú ajánló levél így hangzik:

A budapesti tud. egyetem nagytekintetű orvosi karának

Budapest.

Alólirottak kartársi elismeréssel adózva Mály István dr. kolozsvári gyakorló orvos, városi tb. tisztii főorvosnak a közegészségügy terén ötven éven át buzgalommal teljesített kiváló érdemei iránt, abból a jelentős alkalomból, hogy folyó 1906. évi február hó 10-ik napján lesz félszázados évfordulója orvosdoktorrá történt fölavattatásának: mély tisztelettel kérjük a nagytekintetű orvosi Fakultást, hogy fentemlített derék és érdemes kollegánknak a jubiláris díszoklevelet jelzett időpontra kiállítani méltóztassék. — Hazafias üdvözléssel:

Kolozsvárt, 1906. január hó 17-én.

Dr. Szabó Dénes s. k.

Dr. Purjesz Zsigmond s. k.

A gyors keresztülvitel czéljából csaknem magától önként alakult meg Dr. Szabó Dénes udv. tan. elnökele alatt a helyi rendező-bizottság, melynek Dr. Purjesz Zsigmond udv. tan., Tanács József, Dr. Issekutz Hugó és Merza Gyula közreműködésével sikerült a szép eszmét rövid 4 hét alatt megvalósítani. Budapestben Dr. Genersich dékán érdeme, hogy a díszoklevél a kellő időpontra valóban generozus bőkezűséggel, költség kimélység nélkül elkészült, miért is a budapesti Alma Mater előtt meghajtjuk az elismerés lobogóját.

Dr. Szabó Dénes rektor nevével is álljunk meg egy percze az őszinte tisztelet érzésével, mert ő volt az, a ki túltette magát a rendes sablonokon és Dr. Buday Kálmán dékán-kollégájával együtt élére állott annak a diszküldöttségnek, mely Dr. Mályt lakásán fölkereste, hogy a közszeretben megöszült érdemes öreg kartársat a szeretet és tisztelet keresetlen szavaival köszöntse.

Február 9-én érkezett a diploma Szabó Dénes kezébe, ki egész elragadtatással nyilatkozott e mestermű fényes kiállítására és nagy reális értéke felől.

Végre fölvirradt a nagy nap és február 10-én d. e. háromnegyed 11 órakor gyülekezett a sajnosan szűk keretre terjedhető küldöttség — a városházán, hol Szvacsina Géza polgármester, az ünnepelt régi tisztelője, lekötelező szivességgel fogadta az érkezőket.

A tisztelgő deputáció tagjai voltak: Dr. Apáthy István, Dr. Bartha János, Dr. Buday Kálmán, Dr. Czetz Dénes, Dr. Erdélyi Károly, Dr. Farkas Lajos, Gajzágó Ferencz, Dr. Herrmann Antal, Dr. Issekutz Hugó, M. Kovács Géza, Kozár Ferencz, Kroll Rezső, Merza Gyula, Páll István, Dr. Purjesz Zsigmond, Szvacsina Géza, Tanács József és dr. Turcsa János főorvos. Dr. Szabó a diplomát megmutatván, pont 11 órakor a jelenlévők kíséretében az ünnepelt egyetem-utczai lakására ment, hol a maga nemében igazán páratlanul szép és megható ünnepély folyt le.

Eddig az idézet. Most folytatjuk a magunk tudósítását.

Előlépett Dr. Szabó Dénes rektor és körülbelől a következő tartalmú, fenkölt szellemű, intím hangú, nagy, közvetlen hatású üdvözlő beszédet intézte Dr. Mályhoz:

Csöndes háznak békeséges nyugalma zavarjuk, a mikor a „procul negotiis“ böleselkedő lakóját felkeressük. Talán éppen azon gondolkodik, hogyan sáfárkodott azzal a joggal, a mely ezelőtt 50 évvel megengedte neki, hogy embertársainak élete folyásába jól vagy rosszul beleavatkozzék. Avagy talán újra számot vet arról, vajjon a jogaiból folyó kötelességek teljesítésében nem csúszott-e a hosszas, egy egész emberöltőre kiterjedő időben valami tévedés vagy hiba az élet könyvébe. Mint a pénztáros, kinek könyve s a való adatok között eltérés mutatkozik, újra és újra kutatja, hol van a hiba, úgy keresi a böleselkedő elme is, van-e számításaiban hiba s ha van, hol van az?

Kedves Kartársam! Mi, a kik előtte megjelentünk, biztosíthatjuk, hogy számadásaiban ninesen hiba; ne is keresse. Ennek fényes bizonyúsága először az a tény, hogy itt vagyunk. Csakis hasznos és embertársainak javára szolgáló munkásság tanúsága lehet az, a midőn a munkásságtól visszavonult és nyugalmat kereső embert felkeresik embertársai. Mi, a kik itt vagyunk a társadalom legkülönbözőbb neveit képviselve, mindnyájan egy közös célból jöttünk s ez, hogy kifejezzük ragaszkodásunkat a saját személyéhez, amit pedig csak a tisztelet és elismerés kelthet, a melylyel saját egyéniségének s ezzel munkásságának adózunk.

Nincs hiba az életében, ezt bizonyítja másodszer, hogy az a testület, mely 50 évvel ezelőtt jogokkal és kiváltságokkal, valamint ezekből kifolyólag kötelességekkel ruházta fel oklevél alakjában, ma jubiláris oklevél aranyos mezében megújítja a jogokat és kiváltságokat, de a kötelezettségeket is. A budapesti társaság magnificus Rectora, dr. Láng Lajos Önnagyméltósága üdvözlő

levéllel küldi el kedves kartársamnak ezt a díszes oklevelet, melyet van szerencsém átadhatni.

A midőn az élet küzdelmei, annak magasztos, de sokszor kicsinyes okait, eszközeit, bölcselkedő eszével taglalja és mint azoktól távol álló, egy emberélet tapasztalatai által megedzett bírálattal pártatlanul megítéli, akkor mindnyájan, a kik itt megjelentünk, arra kérjük, fogadja megjelenésünket oly szeretettel, mint a milyen igaz ragaszkodás kifejezőjének mi azt felajánljuk. Ez az igaz ragaszkodás és szeretet készlet bennünket, hogy kérjük az egek urát: életének alkonyát világosítsa meg az a tudat, hogy kötelességeinek mindenkoron megfelelt legjobb szándékkal és tudással, valamint melegítse fel embertársainak ragaszkodása és szeretete: „ad multos annos!”

Ezzel átnyújtotta a rektor dr. Málynak a doktori diszoklevelet.

A jelenlevők lelkes éljenzéssel fejezték ki, hogy mindnyájuk szívéből beszélt a szónok. Az ünnepeltet annyira meghatotta a rendkívül megleghangú beszéd és az ünnepélyes hangulat, hogy egy-egy percig küzdenie kellett megindultságával és mintegy ke-reste a szót, mi talán most először történt meg vele. Csakhamar azonban ihletetten, körülbelől ekképen válaszolt:

Méltóságos Rector magnificus, Méltóságos, Nagyságos, Főtisztelendő és Tekintetes Uraim!

Köszönöm, köszönöm, köszönöm.

Ez ünnepélyes alkalommal nagyon elfogult vagyok, azért alig remélem, hogy hálás köszönetemet úgy, a mint az lelkemben él, hiven kifejezhessem.

Nem remélem, mert olyan prodromális tüneteket érzek, melyek élénken figyelmeztetnek arra, hogy a hang, a szó és a beszéd elakad a torkomon.

Egyébiránt, bármi történjék is velem: megnyugvást, de sőt vigasztalást találok abban, hogy e tekintetben nem állok egyedül s hogy mások is voltak s talán vannak olyanok, a kik öntapasztalásból ismerték, vagy ismerik e csodálatos lelki állapotot. Mondom, ebben vigasztalást lelek, mert: „Solamen est miseris socios habuisse dolorum.” Szentül hiszem, hogy Virgilius Máró is ilyesmire gondolt, amikor az Aeneisében azt írta: „Et vox faucibus haesit.”

No de nem szükséges az idő kerekét ily nagy távolból ide vissza gördíteni; hisz a mi kortársunk és ünnepelt költőnk Vörösmarty szerint is: „Nem érez az, a ki érez szavakkal mondhatót.” És így könnyen megtörténhetik, hogy az érzékeim eltompulnak, de sőt az is megtörténhetik, hogy az agyam gondolat-szárnnyai megbénulnak. Ez mind meglehet; de az már nem történhetik meg, hogy az a tisztelet, az a hála s az a szeretet, a mi Önök iránt a lelkem világában él, megtompuljon, megbénul-

jon. Ez él, ennek élnie kell, ez in plenissimo vigore élni fog, még pedig éjjel és nappal, szárazon és vizen, itt a földön és a más világon, a mennyország hetedik emeletében és a Pluto sötét birodalmának legmélyebb fenekén is.

Ötven esztendő egy gyarló ember munkás életében bizony nagy idő. Ha ezen idő nagy mezején az emlékezet szárnyain visszaszállok a kezdetre, a kiindulási pontra: találok e nagy mezőn imitt-amott egy-két szerény virágot, de annál több töviset; most azonban ezt a mezőt az Önök jóakarata a szeretet legszebb virágaival oly gazdagon hintette be, hogy a töviseknek most már nyoma sincs.

Fogadják ezért együttesen és egyenként a legmélyebb hálámát és legszebb köszönetemet.

Végre mindnyájokat in corpore et singulatim kérve kérem, hogy a nemes szívükben, azon a helyen, ott valahol a trabeculák közt, ott a hol a szeretet forrása van: adjanak egy piczike kis helyet nekem; és én ezennel ünnepélyesen ígérem, hogy minden erőmből törekedni fogok e nagybecsű kincset lehetőleg megérdemelni. Isten engem úgy segélyen!

Avatott tudósítónk e jelenetről így emlékezik meg: „Fiatalos hévvel, csengő hangon előadott orvosfilozófiai szónoklata (mert ez nem volt közönséges beszéd.) olyan megható közvetlenséggel hatott a jelenlevőkre, hogy minden szem a meghatottság és öröm könnyétől ragyogott. És mikor beszédét azzal a fogadalommal végezte, hogy minden erejéből törekszik az iránta megnyilvánuló szeretetet kiérdemelni; alig hangozott el ajkán az „Isten engem úgy segélyen!“ a mikor a rektor maga is meghatva Mályhoz lépett és kezét nyujtva így szólt: „Ezzel doktorrá fogadom!“ Erre Mály meghajtva magát csak azt felelte, hogy: „Non me poenitet vixisse“ (Nem sajnálom, hogy éltem). Ennek a jelenetnek a szépsége bizonyára kitörülhetetlen nyomot hagyott a jubiláris küldöttek emlékében.

Finom, fehér, bőrkötésű, albumszerű könyvhez hasonló, pompás tokban, mint valami ékszertartóban van a legfinomabb pergamentre írott gótstílusú oklevél elhelyezve, melynek nemzeti színű zsinóron lelőgő nagy pecsétje aranyozott kapszulában csüng alá. A sarkain színes zománcdiszítványokkal kirakott pompás tok felső lapjának a szegélyét domboruművű aranyozott fűzér-ékitmény fogja körül, közepét pedig szintén aranyékitésű czimerpaizson a budapesti egyetem oxidált, ezüst lenyomatú czimere diszíti. Maga az oklevél színes és aranyozott virágczimer és angyal motívumokban dús művészi illusztrációkkal és remek inicziálékkal gyönyörködteti a szemet; a kaligráfikus gót betűkből remekül összeállított klasszikus latin szöveg a Virozsil rektor és Gebhardt dékán idejében történt promocióra hivatkozva Mályt jubiláris díszdoktorrá kreálja és az azzal járó jogokkal felruhazza.

A Láng rektor és Genersich dékántól kiállított remekszép diploma
alján S. M. (Stephanos Mály) monogrammm látható.

Az orvosdiploma teljes szövege :

NOS RECTOR

et Alma ac celeberrima

Regia scientiarum Universitas Hungarica

Lecturis Salutem.

Quum Doctissimus Ornatissimus et Expertissimus Dominus

STEPHANUS MÁLY

Medicinae doctor, medicus in urbe Claudiopoli pract.

Quinquaginta abhinc annis aetate quidem iuvenis at scientia peculiari dexteritate morumque integritate maturus a Majoribus Nostris Magnifico Spect. ac Clarissimo Domino Antonio Virozsil A. A. L. L. et philosophiae nec non Juris universi Doctore Juris Naturae univ. et gentium Juris item poenalis Professore p. o. Rectoris provisorii munere fungente die 10-a mensis Februarii a. D. MDCCCLVI. per Spectabilem ac Clarissimum Dominum Franciscum Gebhart Medicinae Doctorem, Obstetr. Magistrum, Medicinae practicae pro Chirurgis Professore p. o. Incl. Facultatis Medicae tunc temporis Decani munere fungentem ad supremum Doctoris Medicinae gradum in hac Regia Scientiarum Universitate promotus, nunciam decem lustra a suscepto in Alma hac Matre Doctoris Medicinae gradu superasset et per longam hanc annorum seriem tam in curanda aegrorum valetudine quam in fovendis humanitatis rebus illustris refulsisset: Eundem Doctissimum, Ornatissimum et Expertissimum Dominum

STEPHANUM MÁLY

in signum aestimationis nostrae DOCTOREM MEDICINAE JUBILAREM creavimus, pronuntiavimus ac declaravimus conferendo Ei omnia privilegia et praerogativa, quibus Doctores Jubilares de iure et consuetudine gaudent et frui solent.

In quorum omnium fidem Diploma hoc majore Universitatis sigillo munitum et consuetis subscriptionibus roboratum Ei dari curavimus.

Budapestini in Hungaria die decima mensis Februarii a. D. Millesimo nongentesimo sexto.

Ludovicus Láng
Rector Magnificus.

Antonius Genersich de
Szepes-szombat
Inclit. Facult. Medicae h. t. Decanus
et Praeses.

Ezután az üdvözlő iratok felolvasása következett. Először Láng rektor rövid, de velős levele:

3223 sz.
1905—906.

Nagyságos Ur!

Orvostudorrrá avatásának félszázados évfordulója alkalmából az Egyetemi Tanács őszinte jókívánatait tolmácsolom.

Adja a Mindenható, hogy igen tisztelt Doctor urat a magyar közélet még igen sokáig mondhassa magáénak.

Budapest, 1906. február hó 7-én.

Hazafias üdvözlettel

P. H.

Láng, rector.

* * *

Igen tisztelt Szerkesztő *) úr!

Szives felszólítását, hogy az „Armenia“ ünnepi számában néhány sorral emlékezzem meg Mály István dr. úrról, örömmel vettem; mert mindenkoron ünnep az énnekem, ha a társadalom egy-egy része sorakozik, hogy az orvosi rend bármely tagjának érdemeit elismerje. Ne vegye tehát az érdeklődés hiányának, ha a mindennapi életnek közelebbi határnapokra kiszabott teendői miatt, csak most keresem fel, a mikor a szerkesztőség nehéz munkáját talán zavarja is megjelenésem.

A midőn Mály kartársam az „Ars medica“-val eltöltött ötven évi házasság után arany-lakadalmat ül, a „Senectus jucunda“ boldogságával tekinthet vissza, az örömet és bánatot vegyesen adott első házasságlevelére. Ötven év az ember életében is nagy idő, mennyivel több egy szakmabeli munkássággal kapcsolatosan, a midőn az a szakma örökifjú. Új és új nemzedék nő fel és hívja Mály kartársamat „bácsi“-nak, az örökifjú „Ars medica“ társaságában élő Mály doktor megfiatalodik szakmájában. Mint ifjú lángoló szerelemmel állott az „Ars medica“ mellé társul, az együttélés által szerzett bő tapasztalatokkal, megedzett kiváló észszel nézi ma élete párját, vajjon mikor tetszett az neki jobban?

Orvosi rendünknek új és új tagjai lépnek az élet küzdő tereére, ezeknek Mály bácsi, a ki latinul még beszélni is tud, a régi jó időknek élő példája. Mály bácsi a kor nyugalomával nézi, hogy „juventus ventus“, mely a mai életben viharrá erősödött s hajtja azt a szélmalmot, mely megőrli az egyeseket; Mály bácsi félre áll és megőrzi kedélyének frissességét. Orvosi rendünk újabb, a társulás és egyesülés terén kifejtett mozgalmaitól, a nyugalmat kereső

*) Az „Armenia“ február havi füzetének lezárása után kaptuk ezeket a nagybecsű sorokat, azért adjuk azokat a jelen számban. Szerk.

Mály bácsi tehát távol áll; de tudom magába vonulásakor is fentartotta érdeklődését kartársai iránt. Az orvos-szövetség Kolozsvár városi és megyei fiókja szervezetében egyesült kartársak nevében is, mint e fiók elnöke kívánom, hogy áldja meg az Uristen Mály bácsit embertársai érdekében kifejtett hasznos tevékenységeért, azzal a boldog öregkorral, a mely egy hosszú életen át hiven és jól teljesített kötelesség tudatában gyökeredzik.

Kolozsvár, 1906. febr. 5.

Alázatos szolgálója

Dr. Szabó Dénes.

Személyes melegséget sugároz dr. Genersich Antal, a budapesti egyetem orvosi fakultása dékánjának szép levele:

Igen tisztelt Kollega Uram!

Örvendetes jubileuma alkalmából néhány őszinte szóval, nem a nagy világhoz, hanem egyenesen kedves és tisztelt Kollega Uramhoz fordulok. Mint Ön maga is tudja, a régi kolozsvári viszonyokat nem ismerem alaposan és nem vagyok kellően tájékozva afelől, hogy mily körülmények között jött Ön Kolozsvárra és melyik jó tulajdonságával vívta ki első rendben azt, hogy akkor, mikor én e városba kerültem és ott megmelegedtem, már közkedveltségnek és általános tiszteletnek örvendett.

Azt azonban tudom és érzem, hogy Ön nekem, az idegennek a legszimpatikusabb kollégám volt, kit első ismeretségünk kezdetétől szerettem és úgy éreztem, hogy ez az okos, művelt, nyájas férfiú mindenestre kiváló orvos és jó ember; jól esett, hogy tudását dicsérték s így jól esett az is, hogy most mikor a budapesti Fakultás százados arany-doktorkönyvét átnéztem, láttam, hogy már tanuló korában kiválott társai közül.

Tudását, emberszeretetét félszázadon át bőkezűen áldozta polgártársainak, s mikor most Isten jóvoltából jó egészségben és munkaerőben elérte a jubiláris kort, szeretettel fordulnak Önhez a társadalom és orvoskollégái, köszönni Önnek a sok jót és kedvest, a miben őket részesítette.

Engedje meg, hogy én is megköszönjem Önnek az irántam való jóindulatát, midőn átadom azon Fakultásnak szives üdvözlését, mely Önt orvosná képezte s mely Önnek, mint tanítványával és később mint jeles orvossal mindig meg volt elégedve, mert hiven szolgálta a tudományt és a hazát. Isten tartsa! Éljen soká!

Budapesten, 1906. február 8-án.

Tisztelő kollégája

Dr. Genersich Antal s. k.

Most feltárult egy mellékszoba ajtaja és egy dúsan terített asztalon palaczkok és poharak körül az örmény csemegék diszdiállítását jelent meg. szamosújvári és kolozsvári örmény hölgyeknek, dr. Mály nagytisztelőinek művészetét, az örmény nő egyik nem utolsó jeles tulajdonságát, a sütni-főzni tudást, dicsérték az ingyencég ezen remekei. Volt ott páchlává, káta, gyümölcskenyér és az örmény szakácsmesterség egyéb jelessége. . . A nyalánságok jóízű elköltésében is evidensül nyilatkozott a magyar-örmény rokonszenv.

Poharat ragadott most Szvaesina Géza polgármester, Szamosújvárnak a magyar közélet sok jelese szülővárosának kitünő fia és Kolozsvár város nevében tartalmas, meleg és találó szavakban üdvözölte Kolozsvár közéletének egyik legerdekesebb, legrokonszenvesebb, legtiszteltebb tényezőjét, óhajtván, hogy érje meg a gyémántjubiläumot. Mály meghatottan mondott köszönetet, szellemesen kifejezván azt a biztos reményét, hogy akkor is Szvaesina lesz — a város polgármestere. — Lesz gondunk rá — tette hozzá dr. Apáthy tanár.

Ekkor hozott a levélhordó egy csomó üdvöletet. Köztük a jubiléus szülővárosának üdvözlő iratát, mely így hangzik:

Nagyságos Úram!

A legnagyobb örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy a mai ünneppanapon, mely Nagyságod orvosi működésének 50 éves jubileuma, — szülővárosa: Szamosújvár nevében az érde-meinek elismerésére font koszorúhoz egy szerény virággal, a megemlékezéssel, az üdvözléssel járuljak.

Habár magasztos hivatásának gyakorlására szülővárosán kívül a sors más működési helyet jelölt ki, mégis büszkeséggel eltelve tartjuk magunkénak, hisz erre Nagyságodnak Szamosújvár város iránti szeretete és ragaszkodása fölbátorít. — Szivem egész melegével kívánom, hogy az egek Ura Nagyságodat a haza, a tudomány javára, tisztelőinek és Szamosújvár városának örömeire szellemi és testi erőben a legnagyobb megelégedésben sokáig éltesse.

Szamosújvár, 1906. febr. 10.

Alázatos szolgálja
Tódorfi Lukács
polgármester.

Az édes szülőföld meghitt hangja a boldog gyermekkor szendergő emlékeit költötte fel a meghatott jubiléusban. Cserebogár, sárga cserebogár!

Jött egy latin levél is, messze Keletről. Miskgián János, a római pápai egyetem nyugalmazott tanára, nagy tekintélyű örmény tudós, a ki Szamosújvárt tartozkodván pár évig és megismerkedett dr. Mályval, a távolból nem feledkezett meg a mi ünnepélyünkről. Konstantinápolyból a következő levelet küldötte:

Constantinopoli, die 3-a februarii, anno Domini 1906.

Admodum Excellentissime Domine!

Haud parum laetitiae mihi attulit nuntium, quod Dominatio Tua die 10-a hujus mensis celebrabit Iubileum quinquagesimi anni Doctoratus in arte Archiatri. — Idcirco Tecum magno cordis affectu congratulor, ac Deum O. M. adprecor, ut omnia Tibi fausta eveniant, vitamque felicem et diuturnam ducens in hoc mundo, aeternam in coelis mercedem pro meritis laboribusque Tuis hauire valeas.

En igitur vota mea ardentissima, et rogo Dominationem Tuam, ut accepta habeas illa: nam ex sincero animo proveniunt, signumque exiguum amicitiae meae ac benevolentiae exhibent.

Valeas semper bene: salutationes atque obsequia mea significo.

Dominationi Tuae

addictissimus in X-o

Ioannes Miskgian,
Parochus Ecclesiae S. Pauli
Buyuk-Derensis.

*

Miskgián levelének felolvasása után többek intettek Málynak, hogy válaszoljon, mire ő így szólt:

Carissimi, Clarissimi, diversisque titulis et facultatibus ornatissimi domini!

Hic Rhodus, hic salta! Dux imperat, miles obtemperat. Quod enim obedientiam attinet; huc ad usque talibus sub rerum circumstantiis crimine inobedientiae nemo me inculpare potuit. Sed si nuncquoque, uti hoc temporibus jam pridem elapsis, centies et amplius factum est, si inquam nunc quoque hocce tentamen mihi non succederet: rogo, quaeso, imploro, velint benevole propectam meam aetatem in considerationem sumere. Tarda enim senectus, uti hoc cuilibet nostrum notum est; longe plures et profundiores imprimit rugas in faciem psychicam, quam in physicam.

Solitum est, tali festiva occasione viribus rhetoricis atque poeticis uti. Sit nunc rogo e hac regula exceptio.

Quid enim egent pyramides aegyptiacae arte optica, ut colossorum adinstar figurent; sed indigent omnino collinli glirium hac arte, ut illusorio modo, monstrosam ostendent magnitudinem. Procul sit ergo nunc a me rhetorica, atque poesis.

Conabor brevis esse, nam nimia garrulitas, secundum leges rhetoricas pertinet ad classem criminum in coelum clamantium.

Admodum Reverendus Dominus Joannes Miskgián ex parte Eoi misit mihi epistolam gratulantem idioma latino conceptam . . .“

E pillanatban belépett egy nagy tekintélyű, nagy tudományú méltóságos úr, a kinek méltó elfogadása végett Mály az illető elejébe sietett. Ekkor az Ariadnefonal elszakadt és nem fejezhette be ezt a remekül indult latin beszédet.

A vendégek egy része már eltávozott, mikor e sorok írója, mint az Ö r m é n y M u z e u m tiszteletbeli igazgatója, e kulturintézmény vezetőségének üdvözlő iratát a jubilánsnak ügyszólván családias színezetű intim környezetben átnyújtotta.

Ennek az iratnak a tartalma a következő :

Nagyságos tiszteleti tag Urunk!

Nagy és szép jövőt ígérő egyesületünk hódolattal üdvözlí Nagyságodat, a nagy és szép multú férfiút tudorsága félszázados jubileumának napján. A mi rövid multunkba beleragyog Nagyságod nagy nevének és még nagyobb szívének nimbusza. E név diszünk lesz — örök időben. Hő óhajtásunk mindnyájunknak, kik rajongunk ügyünkért, hogy e szív is még hevüljön az „Örmény Múzeum“-ért. Mert nekünk szükségünk van Nagyságodra, a kitől a tettek egész sorozatát várjuk még intézményünk javára, mely a világ-örrmény-ség hála-áldozata kíván lenni az Anit romjaiból szellemileg feltámasztó magyar nemzet kulturájának oltárán. De erősen hiszszük, hogy Nagyságodnak is szüksége van Múzeumunkra, mely talán betetőzi áldásos életének művét, megvalósítja eszményekre törő szép lelkének egyik legszebb ábrándját. Az osztó igazság azt kívánja, hogy Nagyságod még sokáig közreműködjék ügyünknek, az önnügyének teljes diadalában.

Szamosújvár, 1906. febr. 10.

Nagyságodnak hódoló tisztelettel
alázatos szolgálí :

Bárány Lukács s. k.
a felügyelő-bizottság elnöke.

Tódorfi Lukács s. k.
ügyvivő alelnök.

Szongott Kristóf s. k.
az „Örmény Múzeum“ igazgatója.

Dr. Papp Gusztáv s. k.
titkár.

Dr. Herrmann Antal s. k.
az „Örmény Múzeum“ tb. igazg.

Merza Gyula s. k.
alelnök.

Az üdvözllet fölolvása után Dr. Mály nem állott meg a köszönet egyszerű szavainál, hanem azt körülbelöl a következő, hozzám intézett megtisztelő kijelentéssel toldotta meg :

„Herrmann Antal előtt a földporáig meghajtom az elismerés lobogóját; mert a „náción” egy-két vezető egyéniségét kivéve, talán senki se tett annyit a hazafias arménizmus érdekében, mint ő.

De ennek a tettek az kölcsönöz fokozott érdemet, hogy a mit cselekedett, azt nem örmény létére tette.

Szivós kitartással, ezer akadályok közt valóságos szizifusi munkát végezve építi dolgozótársai segítségével azt a szellemi világító tornyot, mely az „Örmény Múzeum” képében fogja besugározni az egész hazai és külföldi örménységet. Ez lesz az Új-Ararát, mely magyar földről fogja szétárasztani a keleti kultúra fényét egy, érzelemben magyarrá vált, de ősi hagyományait ápoló maroknyi nép dicsőségére.

Áldja az Isten Önt, kedves barátom, mind a két kezével!

E hozzám intézett, de az egész magyar-örménységhez szóló szavaknak az erkölcsi súlya tagadhatatlan.

E szózat, mint a Mály-ünnepély csattanója, valóságos apotheozisa a fenkölt gondolkodás hazafias örmény szárnyalásának és egyúttal legnagyobb elégtétele és jutalma örményirányú önzetlen törekvéseimnek. — Ennél szebben, stilszerűbben a jubiláris nap nem végződhetett volna, melynek erkölcsi hatása abban csúcsosodik ki, hogy egy közkedvelt egyénben a rokonszenves faji típust is ünnepelte.

* * *

Miután a jubiláns a nyilvános ünnepeltetés mellőzését kérte, most annál számosabban keresik fel kolozsvári ismerősei és kartársai köréből; az üdvözlő táviratok, levelek és iratok egész özönével árasztották el az ország minden részéből; így többek közt eddigelé üdvözleteket küldöttek: Gróf Majláth Gusztáv Károly (Gyulafehérvár), Palkovics József altábornagy Budapest, Mály Sándor min. tanácsos (Budapest), Bárány Lukács kanonok-plebános (Szamosújvár), dr. Issekutz Győző orsz. képviselő (Erzsébetváros), dr. Mangold Henrik orvos (B.-Füred), Szongott Kristóf szerkesztő (Szamosújvár), Vörös Sándor udv. tanácsos (M.-Óvár), Fáraó Simon plebános (Szépvíz), dr. Novák Károly kintestéri főorvos (M.-Sziget), Ujfalussy József székesegyházi kanonok (Gyulafehérvár), Korbuly Bogdán bankigazgató (Kolozsvár), Ávedik Lukács főesperes-plebános (Erzsébetváros), dr. Gopcsa Jakab orvos (Szamosújvár), Simay Miklós bankigazgató (Sz.-Somlyó), Neurihrer Ödön apát (Brassó), Esztegar Gergely tanár (Szamosújvár), dr. Papp Gábor kórházigazgató (Szolnok), Kalmár Dezső székesfővárosi mérnök (Budapest), Buslig József tanár (Brassó), Simay Tódor felügyelő-mérnök (Sopron), Tóth J. István tanár (Érsekújvár), dr. Szilágyi János orvos (Gyéres), Debreczeny Dénes főszolgabíró (Kékes) stb. és hülgy-tisztelői közül is igen sokan.

*

NYILATKOZATOK A MÁLY-ÜNNEPÉLYRŐL.

A „Szamosújvári Közlöny“ ezeket írja :

A kolozsvári és talán mondhatni, az erdélyi orvosok nesztorának, Mály Istvánnak f. évi február 10-ére esett 50 éves orvosdoktori jubileuma. Szamosújvár városát is érdekelheti, mert az ünnepelt 1830. okt. 21-én városunk falai közt született. A Mály-család szamosújvári törzsökös örmény familia, miről úgy a városi levéltár, valamint az örmény katolikus egyházi anyakönyvek egyaránt tanúskodnak. Nevesebb tagjai: Mály Mihály tábornok, Mály István kúriai bíró, Mály Sándor miniszteri tanácsos és dr. Mály István; Málián alakban ez a családnév Keleten még ma is előfordul és arabul (Malije) „elásott kincs“ értelmével bír. A Mály-név viselői Keletről jöttek be. Dr. Mály köztisztelőben álló férfiú erdélyszerte, de tulajdonképpen most juttatta a társadalom kifejezésre a nevének szószertinti értelmében értékelt „kincset,“ mely 50 év zománczával becsben növekedett.

Hiszen az orvosok közt épen a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, ha valaki 50 éves közszolgálatának, illetve doktorrá avatásának nem mindennapi évfordulóját megérheti. Csak a sors különös kegyeltjeinek juthat osztályrészül a Gondviselésnek ez a szép ajándéka. Meg is ragadták ezt az alkalmat kartársai és jóbarátai. A budapesti egyetemen avatták fel 1856. febr. 10-én, ennek ünnepi évfordulóján orvosdoktori jubiláris oklevéllel tüntették ki, mikor is deputáció adta át az ünnepeltnek a remekül megrajzolt diplomát. Városunkból is kedves emlékül jelent meg az „Armenia“ e célból kiadott emlékfüzete, mely egy eseményekben gazdag élet köré fonta az elismerés és szeretet babérkoszorúját. Dr. Mályt Szamosújvár követői közül Gajzágó Salamonhoz, Jakab Bogdánhoz meleg barátság fűzte, nemkülönben Placsintár Dávid polgármesterhez is. Szamosújvár szab. kir város büszke lehet kiváló szülőttére, kinek nemes szíve e város és a régi örmény hagyományok iránt sohase szünt meg dobogni. Széles műveltségű, klasszikus tudású, humánus gondolkozású hazafi, vallásos érzületű, nagy ékes-szólású férfiú és jeles orvos Mály István.

Önkénytelenül tollunk hegyére tolul a statisztika. Vajjon hány betegét kezelhetett dr. Mály ötven év alatt? Hát erre a kérdésre nagyon könnyű felelni, mert a kolozsvári fiúnöveldeire vonatkozólag hiteles kimutatások állanak rendelkezésre a kath. státus-iroda levéltárában. A 33 év folyamán betérjesztett egészségügyi jelentések évi 400—600 köresetet ölelnek fel, melyek átlagosan számítva és kerek három évtizedre is kiterjedőleg 15000 megbetegedésnek felelnek meg. És ugyancsak említett orvosi annalesekben az a rendkívüli, szinte hihetetlen körülmény dominál, hogy 15000 beteg közül a Mály dr. kezelése alatt egyetlen egy beteg halt el a kath státus Szt-Józsefről elnevezett fiúnevelő intézetben. Ez

pro mille (1000) 0.15 százalék halandósággal egyenlő, a mi a legszerencsésebb kezű orvosoknál is valóságos fehér holló; ez a kitétel a szó legnemesebb értelmében betű szerint is ráillik Mály István személyére, mert nála fehérahajúbb orvos nincs és egyúttal ritkaság számba menő tipikus alakja ő a régi patriarkális korszaknak.

Magán praxisát ő maga a lefolyt öt decennium alatt mintegy 5—6000 beteg gyógykezelésében állapítja meg; már most mindig csak a kerek számot véve alapul, Mály István félszázados orvosi működésében nem kevesebb, mint 20000 kóresetről szól az ének, melyből 10000 a súlyosabb megbetegedésekre esik és mégis a gyermekhalandóság, a gyógyíthatatlan betegek, valamint az öreg-ségi végelgyengülésben elhaltakat is beleszámítva, betegeinél a halandóság pro mille azaz ezerenként az öt százalékot alig haladta túl. Ha 20000 betegre átlag öt orvosi látogatást teszünk, akkor az ötven év alatt százezer orvosi vizitnek felel meg.

Egyik érdekessége Málynak, hogy Petőfi Sándorral személyes ismeretségben állott. 1848. márcz. 14-én az ország fővárosában a tanuló ifjúság egy része már tudta, hogy Petőfi a szabadság dicsőítésére másnap a „Talpra magyar” czimű legújabb költeményét fogja nyilvánosan elszavalni.

A Pillvax-kávéház volt az írók, művészek és egyetemi hallgatók gyülekező helye, hol Petőfi, Jókai, a csipős nyelvű Sükei, a kurucz Lisznyai, Vahot, Bulyovszky Gyula, Vasváry stb., továbbá a színészek közül Egressy Gábor és még néhányan alkották a 48-as eszmék agilis vezérkarát.

Ebből az akkori Uri-utcában lévő kávéházból indult ki márcz. 15-én reggel azon szellemi harcosokból álló tábor egész nép-áradattól kísérve és elsőnek a jogászokhoz, majd a közel fekvő Újvilág-utca és Hatvani-utca sarkán lévő orvosegyetem épületébe vonultak.

Mály akkor medikus volt és mint szem- és fültanú, a Pillvax-beli társaság állandó csodálója és Petőfi személyes barátja is lévén, így adja elő a történeteket:

Dr. Császár Márton, az erdélyi örmény származású, kiváló anatomus tanár éppen az agyról tartott előadást és e czélből egy emberfő volt előtte, a mikor az utczáról hatalmas éljenriadal rázta meg a tanterem ablakait. Az utczai zaj mind közeledett és erősödött, míg végre egyszer csak föl pattan a tanterem ajtaja és belép Petőfi virágos atlasz-atillában, kezében pallosszerű széles karddal, hajdon fővel s utána egész sereg ember. Az emberfő láttára a költő kissé összeborzadt, mire Császár azt egy lepellet leborította. Petőfi így kezdte: „T. uraim! A hazának szüksége van anatomusokra, de nem hullákkal, hanem élőkkel szemben!” Tekintettel a jelenlévő tanárra csak felénk éljenzés volt rá a felelet, mire Császár így szólt: „Uraim, menjenek és teljesítsék kötelességüket, mint jó hazafiakhoz illik!”

Erre már valóságos orkányszerű éljenzésben tört ki minden ajak és a diadalmenethez csatlakozó medikusok — többek közt maga Mály is — vállaira emelték Petőfit, ki akkor elszavalta a „Talpra Magyar“-t. Mály a Táncsics kiszabadításában is részt vett, nemkülönben a márcz. 15-én este a Nemzeti Színházban előadott Bánkbán-estén, a mikor is a Budáról Táncsicscsal érkező néptömeg benyomult a színházba s az előadást megszakítva, az egész közönség tomboló éljenzése mellett a „Talpra Magyar“-t kívánta hallani, mire Egressy Gábor Bánkbán jelmezében leirhatatlan tetszés és óriási hatás mellett szavalta Petőfi történeti jelentőségű örökszép költeményét.

A szünni nem akaró kihívások végén Egressy a költőt éltette; mire ezernyi torokból fölhangzott, hogy éljen Petőfi Sándor!

De Petőfi már akkor nem volt jelen; a közönség lelkes hangulatban oszlott szét.

Különben Mály ma is rajongó híve Petőfinek, kit személyesen ismert és a ki az egész pillvaxbeli társasággal együtt őt egyszerűen csak „kis doktor“-nak nevezte.

Bizonyára már akkor is szellemes ifjú lehetett Mály, kit a szerencsés véletlen olyan országos, sőt világhírű lángelmék társaságába vezetett.

Különben az egyetemi légióban is megállotta helyét, mert kitünő lövő létére káplárságig vitte.

Az élet legvégső határáig kísérje őt szülővárosából hozzá röppenő tiszteletteljes üdvözetünk orvosdoktori aranyjubiléuma alkalmából.

A „Magyar Állam“-ban ezt olvassuk: A kolozsvári orvosok nesztorá, Dr. Mály István tb. városi főorvos f. hó 10-én érte meg orvosdoktorrá avatásának 50 ik évfordulóját, mely alkalomból a budapesti egyetem diszoklevéllel tüntette ki. A kolozsvári Ferencz József tud. egyetem ezidei rector magnificusa Dr. Szabó Dénes, m. kir. udvari tanácsos vezetése alatt 20 tagú küldöttség kereste fel az ünnepelt orvost lakásán, hol a budapesti egyetem megbízásából a remekművű tokban elhelyezett gyönyörűen megrajzolt okmányt a jubiléumnak meleg ovációk közt átnyujtották. Dr. Mályt ezúttal azért is siettek nagyszámú tisztelői ünnepelni, mert egyike a legnépszerűbb embereknek, ki széles körben nagy közkedveltségnek örvend. 33 évig viselte a Szt-József fiúnevelde házi orvosi tisztét; csaknem ugyanannyi idő óta tagja az erdélyi róm. kath. státusznak. Kérdemesült elnöke a kolozsvári függetlenségi pártnak, széles műveltségű, nagytapasztalatú orvos és a kath. társadalom hithű vallásos tagja. Szamosújvári örmény családból származik, miért is az „Armenia“ czimű folyóirat külön emlékkönyvet adott ki tiszteletére, mely Majláth gróf erdélyi püspökkel az élen ismerőseink egész előkelő gárdáját szólaltatta meg az ünnepelt rokonszenves egyénisége mellett. Gróf Majláth püspök emléksoraiban azt írja, hogy örömmel vesz részt az örmény katolikusok azou

mozgalmában, mely Mály István mellett való tüntetésre szolgál. Ez a kimagasló körülmény pedig méltán felhívja az egész hazai katolikus világ érdeklődését. A teljes szellemi és testi erőben levő ősz jubilánst az ország minden részéből az üdvözletek egész halmazával árasztották el. Első sorban Láng Lajos budapesti rektor, szülővárosa, az „Örmény Múzeumegylet, az „Armenia“ szerkesztősége stb. Többek közt Konstantinápolyból is kapott egy tudós örmény paptól klasszikus latin gratulációt.

(„Magyar Állam“ 34. sz. 1906. II. 10.)

Az „Ellenzék“-ben a következő sorok olvasbatók:

Mály István dr. született Szamosújvárt 1830. október 21-én; elemi kiképzést szülővárosában nyert a jeles pedagógustól, Gábrus Zachartól; középiskoláit, mint első eminens 1845-ig Beszterczén, majd Kolozsvárt végezte. 1848-ban orvosi tanulmányait a pesti egyetemen a szabadságharc miatt félbe kellett szakítania és az egyetemi légióba lépett, majd 1850-ben újra beiratkozott; e közben egy évre Bécsbe ment az ottani orvosi iskola világhírű előadásait hallgatni. Legkedveltebb tantárgyai voltak a belgyógyászat mellett az anatómia és zoologia. Majd visszatérve a fővárosba olyan kitüntetés érte, hogy neve belekerült az Alma mater úgynevezett „aranykönyvébe“. Kitüntetéssel „cum bene“ letett szigorlatai után 1856. febr. 10-én fölavatták orvostudorra, minek immár kerek 50 esztendeje és e hosszú idő alatt jóformán megszakítás nélkül Kolozsvárt folytatott orvosi gyakorlatot, mint a hol az orvosi oklevél megszerzése után pár hétre vagyis 1856. márcz elsejével állandóan megtelepedett. Pályája kezdetén mint ámbíciózus fiatal orvos nagy társadalmi tevékenységet fejtett ki; nyilvános felolvasásokat tartott, irodalmi téren is kivette a részét s oly népszerűsége tett szert, hogy a 70 es években megürült városi tiszti főorvosi állás betöltésénél komoly jelöltként szerepelt, de ellenzéki politikai pártállása ellenére is csak egy szavazattal maradt kisebbségben.

Eszterházy Kálmán gróf főispán nemsokára azzal honorálta a Mály iránt megnyilvánuló közbizalmat, hogy tb. főorvossá nevezte ki, minek most éppen 25 éve. És minthogy ez a körülmény 50 éves orvosi és 60 éves toszjubileumával is összeesik (t. i. most mult 60 éve, hogy első pohárköszöntőjét tartotta!), tehát elmondható, hogy egy csapásra ezüst-, arany- és gyémánt-jubileumot ül az az egyén, ki nemcsak köztiszteletben áll, hanem egyúttal a közkedveltségű emberek közé tartozik. Csak nemrég vonult vissza a kath. státus ifjúsági internátusnál viselt háziorvosi állásától.

Közel négy évtizeden át viselte a Szt-József fiúnevelőnél a házi orvosi tisztelet, nemkülönben a helybeli kereskedők magánkórházánál az igazgató-orvosi állást; az erd. róm. kath. státusgyűlés egyik legrégebb tagja s az „Armenia“ czimű hazafias örmény-magyar folyóirat munkatársainak egyik nesztora. Említett havi szemle a jubilaris évforduló emlékére ünnepi számot adott ki a jubiláns arczképével és vagy 50 felkért egyén emléksoraival, miket egy terjedelmes jellemrajz követ, melyből Mály István éle-

tének sok kedves és karakterisztikus intim vonását ismerjük meg. Valóságos kincsesbánya az „Armenia“ legújabb úgynevelt Mályfüzete, mely az ünnepeelt tisztelőinek nem kis öröme, mintegy alkalmul szolgál, hogy a szétszórtan élő Mály-féle mondások, epizódok, szójátékok és érdekes históriák összegyűjtessenek és az utókor számára a „savoir vivre“ zsinórmértéke gyanánt megörökíttessenek.

Más társadalmi téren is találkozunk vele; nagy nyelvismeretei közt különösen a latin nyelvet vitte nemcsak írásban és társalgásban, hanem szónoklásban is oly tökélyre, hogy e téren alighanem országszerte versenytárs nélkül áll. Ez a sajátos egyéni specziálitás adja az ő klasszikus általános műveltségének azt az antik patinát, mely a nemes fémeknek is értéket kölcsönöz. Tavaly az E. K. E. Mátyásházi múzeumának és az Örmény Múzeumnak nagyértékű tárgybeli ajándékokat adományozott és e miatt egyes társadalmi körökben ünneplés tárgya volt. Most az egész társadalomnak ünnepelnie kell az orvosi humanitásnak azt a félszázados évfordulóját, mely Mály Istvánt és Kolozsvár városát — képletesen szólva — mint egy szellemi arany menyegző frigyében egyesíti. A teljesített kötelesség tudata és az elismerés melegítő verőfénye kísérik Mály Istvánt hátralevő életének minél tovább terjedő holdog alkonyán.

*

Mály István dr., kolozsvári orvos — mint nekünk írják — tegnap ünnepelte meg 50 éves orvosi jubileumát. Mály a bpesti egyetemet végezte és 1856-ban nyerte orvosi diplomáját. Szabó Dénes udvari tanácsos, a kolozsvári egyetem rektora nagyobb küldöttség élén üdvözölte a jubiláns orvost és átnyújtotta neki a budapesti egyetem tiszteletbeli doktori diplomáját.

(Magyarország 39. sz. 1906. II/13.)

*

Der Kolozsvärer Arzt Dr. Stefan Mály, der im Jahre 1856. an der Budapester Universität zum Doktor promovirt wurde, beging heute das Jubiläum seiner fünfzig jährigen Thätigkeit. Aus diesem Anlasse überreichte heute der Rektor der Universität Hofrath Dionys Szabó an der Spitze einer grossen Deputation dem Jubilar ein seitens der Budapester Universität ausgefertigtes Ehren-Doktorats-Diplom. (P. Lloyd No. 38. II/11.)

*

Mály István kolozsvári orvosnak, a kit 1856. évben avatott a budapesti egyetem doktorrá, ma adta át Szabó Dénes udvari tanácsos, a kolozsvári egyetem rektora, díszes küldöttség kíséretében, a budapesti egyetem orvosi fakultása által kiállított disz-doktori oklevelet. Mály gyakorlóorvos Kolozsvárott is közkedvelt személy. (Bp. Hirlap 41. sz. 1906. II/12.)

*